บทที่ 1
บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประชากรวัยสูงอายุในสังคมไทยนับวันจะเพิ่มมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการจัดบริการด้านสุขภาพที่ครอบคลุมกว้างขวางและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีด้านการรักษาพยาบาลทำให้อายุขัยเฉลี่ยของประชากรยืนยาวขึ้น ส่งผลให้จำนวนและสัดส่วนผู้สูงอายุ (ผู้มีอายุ 60ปีขึ้นไป) เพิ่มขึ้นในอัตราที่รวดเร็วทำให้โครงสร้างประชากรของประเทศไทยกำลังเคลื่อนเข้าสู่ระยะที่เรียกว่า ภาวะประชากรผู้สูงอายุ (Population Aging) (สถาบันเวชศาสตร์ผู้สูงอายุ กรมการแพทย์, 2543) เมื่อดูสถิติย้อนหลังในปี พ.ศ. 2538 ประชากรอายุ 60 ปี ขึ้นไปมีจำนวนร้อยละ 8.11 ของประชากรทั้งประเทศ เพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 9.19 ในปี พ.ศ. 2543 และคาดว่าจะเพิ่มขึ้นเป็นร้อยละ 11.36 ในปี พ.ศ. 2553 และในปี พ.ศ. 2563 จะมีถึงร้อยละ 15.28 สถิติการคาดการณ์จำนวนผู้สูงอายุในประเทศไทยได้ชี้ให้เห็นถึงการเพิ่มขึ้นของประชากรผู้สูงอายุ ซึ่งประเทศไทยได้ให้ความสนใจในการศึกษาในเรื่องของผู้สูงอายุมากขึ้นเป็นลำดับ (พงษ์ศิริ ปรารถนาดี, 2547) สถิติ จำนวนประชากรผู้สูงอายุทั่วประเทศ ปี พ.ศ. 2544 คิดเป็นร้อยละ 10.04 ของประชากรทั้งประเทศและปี พ.ศ. 2545 ปี พ.ศ. 2546 จะเพิ่มเป็นร้อยละ 10.26 และร้อยละ 10.53 ตามลำดับ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2546)

จากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่มีลักษณะสังคมดั้งเดิมไปสู่ความเป็นสังคมใหม่อันจะเห็นได้จากการเกิดการขยายตัวหรือเติบโตของชุมชนเมือง (Urbanization) การมุ่งพัฒนาประเทศก็ทำให้เกิดการเปลี่ยนจากระบบการผลิตจากเกษตรมาเป็นอุตสาหกรรมทำให้เกิดการเคลื่อนไหวแรงงานของคนหนุ่มสาวจากชนบทเข้าสู่เขตเมืองมากขึ้น เป็นผลให้สังคมไทยเปลี่ยนจากระบบครอบครัวขยาย (Extended Family) ที่ประกอบด้วยระบบเครือญาติวงศ์วาน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่นก็เริ่มคลายความสัมพันธ์ลงไปสู่ระบบครอบครัวเดี่ยว (Nuclear Family) ซึ่งมีเพียง สามี ภรรยา และบุตร หนุ่มสาวที่เริ่มต้นชีวิตครอบครัวก็มักออกไปตั้งครอบครัวใหม่ สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้มีผลกระทบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของผู้สูงอายุอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ทำให้ผู้สูงอายุถูกทอดทิ้งให้อยู่ตามลำพัง ไม่มีคนอุปการะเลี้ยงดู ขาดที่พึ่งและไม่มีที่อยู่อาศัยหรืออยู่กับครอบครัว

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

แบบไม่มีความสุข ปัญหาที่พบมากและไม่ได้รับการวินิจฉัยอันดับแรกคือ การถูกทอดทิ้ง คิดเป็นร้อยละ 55.00 รองลงมาคือ ปัญหาไม่ให้เงิน / สิ่งของร้อยละ 12.30 (Levine, 2003) ปัญหาเหล่านี้มีแนวโน้มเพิ่มมากขึ้น

รัฐบาลได้เล็งเห็นความสำคัญของปัญหาเหล่านี้ ตามรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2540 มาตรา 54 และมาตรา 80 ระบุไว้ว่า บุคคลซึ่งมีอายุเกินหกสิบปีบริบูรณ์ และไม่มีรายได้เพียงพอแก่การยังชีพ มีสิทธิได้รับความช่วยเหลือจากรัฐ ทั้งนี้ตามที่กฎหมายบัญญัติ รัฐต้องสงเคราะห์คนชรา ผู้ยากไร้ ผู้พิการหรือทุพพลภาพ และ ผู้ด้อยโอกาส ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีและพึ่งตนเองได้ จึงได้จัดตั้งกระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ ขึ้นเมื่อวันที่ 1 ตุลาคม พ.ศ.2545 โดยให้รับโอนภาระงานด้านผู้สูงอายุมาจากกระทรวงแรงงานและสวัสดิการสังคม ภาระงานใหม่นี้ได้แก่การจัดสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อส่งเสริมคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาเหล่านี้ไม่ให้ด้อยฐานะทางเศรษฐกิจ ถูกทอดทิ้ง เร่ร่อน ตามพระราชบัญญัติผู้สูงอายุ มาตรา11 ผู้สูงอายุมีสิทธิได้รับการคุ้มครอง การส่งเสริมและการสนับสนุนด้านการพัฒนาตนเองและการมีส่วนร่วมในกิจกรรมทางสังคม การรวมกลุ่ม การอำนวยความสะดวก และความปลอดภัย การจัดที่พักอาศัย อาหารและเครื่องนุ่งห่มให้ตามความจำเป็นอย่างทั่วถึง (กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์, 2546) โดยการให้การช่วยเหลือในรูปแบบของสถานสงเคราะห์คนชรา เพื่อรองรับและบริการผู้สูงอายุที่ประสบปัญหาดังกล่าว ในจำนวนนี้มีผู้สูงอายุหลายคนที่อดีตเคยเป็นข้าราชการมีหน้าที่การงานมั่นคง มีบทบาททางสังคม หลายคนเคยประกอบอาชีพที่มีรายได้สม่ำเสมอหรือมีชีวิตความเป็นอยู่ในระดับค่อนข้างดี และมีอิสระในการดำเนินชีวิตหรืออยู่กับครอบครัวอย่างมีความสุข บางส่วนก็เป็นผู้สูงอายุจากชนบทหลากหลายจังหวัด มี ความเชื่อและประเพณีที่แตกต่างกัน เมื่อประสบปัญหาต่าง ๆ ดังกล่าวก็ทำให้ต้องเข้ามาพักอาศัยอยู่ในสถานสงเคราะห์ ฯ

การที่ผู้สูงอายุต้องเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิตโดยสิ้นเชิงจากการที่ต้องจากถิ่นฐานบ้านเดิมมาอยู่อาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา ซึ่งมีความแตกต่างในทุก ๆ ด้าน ทั้งวิถีชีวิต สังคม สภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนไป ข้อจำกัดต่าง ๆ ภายใต้กฎ ระเบียบของสถานสงเคราะห์ ทำให้ขาดอิสรภาพ สูญเสียบทบาท และปฏิสัมพันธ์ทางสังคมลดลง ผู้สูงอายุจึงมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิม จำเป็นจะต้องมีการปรับตัวกับการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้สูงอายุจำนวนไม่น้อยที่ไม่สามารถปรับตัวได้กับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ทำให้ผู้สูงอายุเกิดภาวะซึมเศร้า เครียด มีปัญหาทางจิต ทะเลาะวิวาท ดื่มสุรา ทุพพลภาพ ล้มป่วยและเสียชีวิตก่อนวัยอันควร หรือที่ปรับตัวได้ก็ต้องอาศัยระยะเวลา เมื่อศึกษาถึงภาวะสุขภาพพบว่าผู้สูงอายุที่ว้าเหว่และปรับตัวไม่ได้จะรู้สึกหมด

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

อาลัยตายอยากในชีวิต มีอาการเบื่ออาหารและไม่สนใจตนเองทำให้ภาวะสุขภาพเสื่อมลงได้ (วันเพ็ญ วงศ์จันทรา, 2539)

การมีส่วนร่วม คือการที่ฝ่ายหนึ่งฝ่ายใดที่ไม่เคยได้เข้าร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ หรือเข้าร่วมการตัดสินใจ หรือเคยเข้ามาร่วมด้วยเล็กน้อยได้เข้าร่วมด้วยมากขึ้น เป็นไปอย่างมีอิสรภาพ เสมอภาค มิใช่เพียงมีส่วนร่วมอย่างผิวเผินแต่เข้าร่วมด้วยแท้จริงยิ่งขึ้นและการเข้าร่วมนั้นต้องเริ่มตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของโครงการ (นรินทร์ชัย พัฒนพงศา, 2546) ดังนั้นถ้าเปิดโอกาสให้ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่ ได้เข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมโดยอาศัยกระบวนการมีส่วนร่วมแบบ เอ.ไอ.ซี (A-I-C) น่าจะช่วยเสริมสร้างให้ผู้สูงอายุเกิดพลังอำนาจสามารถปรับตัวและยืนหยัดอยู่ได้ในสถานสงเคราะห์

การเสริมสร้างพลังอำนาจ หรือความรู้สึกมีพลังอำนาจของผู้สูงอายุจะช่วยให้เกิดการปรับตัวเพื่อพัฒนาในด้านต่าง ๆ ของผู้สูงอายุ เช่นการดูแลสุขภาพ การดำเนินชีวิต เป็นต้น ก่อให้เกิดความสามัคคี ความเป็นกลุ่มก้อน ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เพิ่มความยึดมั่นผูกพันในสถานสงเคราะห์ ฯ ส่งเสริมให้ผู้สูงอายุมีความรู้ความสามารถและเสริมสร้างอัตมโนทัศน์ในตนเอง ประจักษ์ในคุณค่าและพัฒนาศักยภาพของตนเอง กิบสัน (Gibson, 1991) ได้ให้ความหมาย ของการเสริมสร้างพลังอำนาจไว้ว่า เป็นกระบวนการที่ส่งเสริมให้บุคคลได้มีส่วนร่วมในการควบคุมองค์ประกอบ ที่มีผลต่อสุขภาพในการตอบสนองความรู้สึกเชื่อมั่นในตนเอง และรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจสามารถควบคุมความเป็นอยู่หรือชีวิตของตนเองได้ การเสริมสร้างพลังอำนาจตามแนวคิดของกิบสัน จึงเป็นกระบวนการที่มาจากพื้นฐานของการมีปฏิสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน มีการทำกิจกรรมร่วมกัน และการมีส่วนร่วม โดยเน้นให้บุคคลมีความตระหนักในการปกป้อง ส่งเสริมสุขภาพตนเอง ประกอบด้วย 4 ขั้นตอน คือ 1) การค้นพบสภาพการณ์จริง 2) การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ 3) การตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมกับตนเอง และ 4) การคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้เกิดความรู้สึกเชื่อมั่นตนเองให้มีอำนาจสามารถควบคุมความเป็นอยู่หรือวิถีชีวิตของตนเองได้

การปรับตัว เป็นกระบวนการปฏิกิริยาตอบสนองของบุคคลตั้งแต่เกิดจนเสียชีวิตเมื่อมีสิ่งรบกวนหรือมีการเปลี่ยนแปลงของสิ่งแวดล้อม เพื่อคงไว้ซึ่งสภาพสมดุลของร่างกาย จิตใจ และสังคม ซึ่งสอดคล้องกับผู้สูงอายุที่พักอาศัยในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่ ที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านสิ่งแวดล้อม การขาดอิสรภาพ การสูญเสียบทบาทเดิม ซึ่งจัดได้ว่าเป็นสิ่งเร้าที่ก่อให้เกิดความเครียดต่อผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์เป็นอย่างมาก ถ้าผู้สูงอายุมีการปรับตัวที่ไม่เหมาะสมหรือปรับตัวไม่ได้จะนำมาซึ่งปัญหาต่อผู้สูงอายุ นานับประการ

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

จากการศึกษารายงานการวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชรายังไม่พบการศึกษาโดยตรงเกี่ยวกับการศึกษาถึงการเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อการปรับตัวของผู้สูงอายุที่อาศัยในสถานสงเคราะห์คนชรา แม้ว่ามีการวิจัยเชิงปริมาณที่ศึกษาวิจัยเกี่ยวกับผู้สูงอายุที่อาศัยในและนอกสถานสงเคราะห์คนชราอยู่บ้าง แต่ผลการศึกษาวิจัยดังกล่าวยังขาดมิติเชิงลึกหรือรายละเอียดที่ไม่สามารถบรรยายในด้านของความหมายและความรู้สึกได้ ดังนั้นผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาถึง 1) การเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อการปรับตัว หลังจากการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ฯ 2) การดำเนินงานเกี่ยวกับกิจกรรมการส่งเสริมสุขภาพ ที่น่าจะทำให้ผู้สูงอายุสามารถปรับตัวได้ และ 3) ผู้สูงอายุมีวิถีการดำเนินชีวิตและมีวิธีการปรับตัวอย่างไรกับสภาพการณ์ดังกล่าว เพื่อนำผลการวิจัยหรือข้อมูลที่ได้ไปใช้เป็นแนวทางในการพัฒนาวิถีชีวิตของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์ ฯ ให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และสามารถยืนหยัดอยู่ในสถานสงเคราะห์ได้อย่างมีความสุขตลอดจนเป็นแนวทางในการจัดสวัสดิการส่งเสริมสุขภาพทั้งกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณ ของกลุ่มผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่ เพราะว่าเป็นกลุ่มประชากรผู้ด้อยโอกาส และไม่ค่อยมีการศึกษาเท่าที่ควร ดังนั้นข้อมูลที่ได้น่าจะนำไปใช้เพื่อเป็นแนวทางในการปรับปรุงการจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุให้ครอบคลุมและทันต่อเหตุการณ์ที่จะเปลี่ยนแปลงไป และเป็นประโยชน์แก่ประชากรที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุในอนาคต เป็นการเตรียมตัวสู่วัยสูงอายุอย่างมีคุณค่า และสามารถดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีคุณประโยชน์

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

เพื่อศึกษาการเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อการปรับตัว โดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่

ขอบเขตการศึกษา

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตการศึกษา ไว้ดังนี้

1. ขอบเขตด้านพื้นที่

พื้นที่ที่ศึกษา คือ สถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่ โดยเลือกประชากร คือผู้สูงอายุที่พักอาศัยอยู่ในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่

2. ขอบเขตด้านประชากร

ประชากร คือ ผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่

กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาครั้งนี้ เฉพาะผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองได้ และเข้าพักอาศัยอยู่ในสถานสงเคราะห์ไม่เกิน 3 ปี จำนวน 14 คน

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved

3. ขอบเขตของเนื้อหา

ขอบเขตเนื้อหาได้แบ่งออกเป็นขั้นตอนดังนี้

3.1 ศึกษาสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่

1) บริบทของสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่

2) ข้อมูลสิ่งแวดล้อมสถานสงเคราะห์คนชราบ้านธรรมปกรณ์ เชียงใหม่

3.2 ศึกษาข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างผู้สูงอายุ

ข้อมูลพื้นฐานที่ศึกษา ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา สถานภาพสมรส จำนวนบุตร อาชีพเดิม สภาวะสุขภาพ ภูมิหลังของครอบครัว การมีผู้อุปการะ/บุตรหลาน/ญาติมาเยี่ยมให้เงินและของใช้ และวิธีการเข้ามาอยู่ในสถานสงเคราะห์ ฯ

3.3 ศึกษาปัญหาของผู้สูงอายุก่อนการจัดกิจกรรมแบบมีส่วนร่วม

3.4 ศึกษากระบวนการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างพลังอำนาจของผู้สูงอายุ

3.5 ศึกษาการปรับตัวของผู้สูงอายุ หลังจากกระบวนการมีส่วนร่วมในการเสริมสร้างพลังอำนาจ

นิยามศัพท์เฉพาะ

กระบวนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุ หมายถึง การเข้าร่วมกิจกรรมที่จัดขึ้นของผู้สูงอายุตั้งแต่ขั้นแรกจนถึงขั้นสุดท้ายของกิจกรรม

การเสริมสร้างพลังอำนาจ หมายถึง การจัดการปัญหาแล้วนำไปสู่การค้นพบสภาพการณ์จริง การสะท้อนคิดอย่างมีวิจารณญาณ การตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติที่เหมาะสมกับตนเอง และคงไว้ซึ่งการปฏิบัติที่มีประสิทธิภาพเพื่อให้มีพลังอำนาจควบคุมตัวเองให้สามารถปรับตัวได้ในสถานสงเคราะห์ ฯ

การปรับตัว หมายถึง พฤติกรรมที่แสดงออกทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สังคม และจิตวิญญาณของผู้สูงอายุ ในการตอบสนองต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไป ข้อจำกัดต่าง ๆ ภายใต้กฎ ระเบียบของสถานสงเคราะห์ ฯ การสูญเสียบทบาทเดิม ให้สามารถยืนหยัดอยู่ได้ในสถานสงเคราะห์ ฯ อย่างปกติสุข

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved

ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

ประโยชน์ที่ได้รับจากการศึกษาวิจัยครั้งนี้ คือ

1. แนวทางการเสริมสร้างพลังอำนาจโดยใช้กระบวนการแบบมีส่วนร่วมเพื่อนำไปสู่การปรับตัวของผู้สูงอายุ และสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกระบวนการมีส่วนร่วมของผู้สูงอายุในสถานสงเคราะห์คนชราอื่นต่อไป

2. เพื่อเป็นข้อมูลพื้นฐานให้กับหน่วยงาน ใช้ประกอบในการวางแผนและเป็นแนวทางปรับปรุงการจัดสวัสดิการ การจัดกิจกรรม การบริการสุขภาพ และการพัฒนาวิถีชีวิตของผู้สูงอายุให้มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นต่อไป

3. เพื่อนำองค์ความรู้ที่ได้ไปเป็นแนวทางให้ประชากรที่จะเข้าสู่วัยสูงอายุ เตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุได้อย่างมีคุณค่าและดำรงชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข

4. เพื่อเป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างพลังอำนาจเพื่อการปรับตัวในหน่วยงาน องค์กรภาครัฐและเอกชนต่อไป

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright © by Chiang Mai University
All rights reserved